

Вишња КРСТИЋ
ПОЛЕМИКА О
МОДЕЛИМА ПРЕВОЂЕЊА

Институт за књижевност
и уметност, Београд

(Lawrence Venuti. *Contra Instrumentalism: A Translation Polemic*.
Lincoln: University of Nebraska Press, 2019)

Лоренс Вентути (Lawrence Venuti, 1953) није само преводилац (с италијанског, француског и каталонског на енглески) већ и историчар превођења, критичар превођења, професор превођења, педагог превођења, а надасве – теоретичар превођења. Вентути се већ деценијама залаже да се превођење уздигне до статуса уметности, дубоко верујући да превод текста није пука апроксимација оригинала. Упорно се борећи да измени свест о преводиоцу као невидљивом актеру у преводилачком процесу, Вентути је тој теми посветио сада већ референтну књигу *The Translator's Invisibility: A History of Translation* (*Невидљивост преводиоца: једна историја превођења*, 1995).

Монографија *Contra Instrumentalism: A Translation Polemic* (*Против инструментализма: полемика о превођењу*) из 2019. године надовезује се на ранија Вентутијева разматрања устаљених преводилачких пракси, посебно у англофоном културном контексту, у којима сам живи и ствара. Вентути своје богато практично искуство претаче у теоријска преиспитивања дубоко укоревених друштвених и академских норми које одређују квалитет превода. На мети је, пре свега, пет клишеа о превођењу које, у несвакидашњој форми, аутор износи на самом почетку књиге: читаоцу се обраћа у императиву, набрајајући шта да престане, а шта да почне да ради. Наређује му следеће: да *престијане* да превођење третира као метафору већ да *почне* да га посматра као материјалну праксу која је како лингвистичке тако и културне природе; да *престијане* да описује превод користећи моралистичке термине као што су „веран“ и „неверан“ већ да *почне* да га дефинише у оквиру променљиве еквивалентности у односу на изворни текст; да *престијане* да размишља о превођењу као механичкој замени већ да *почне* да га сагледава као интерпретацију која захтева списатељску и интелектуалну софистицираност; да *престијане* да оцењује превод искључиво на основу поређења с изворним текстом, већ да *почне* да га анализира у односу на систем вредности, веровања, и репрезентације у култури примаоца; најзад, да *престијане* да тврди како је сваки текст непреводив већ да *почне* да схвата да је сваки текст преводив зато што је сваки текст подложен интерпретацији (Venuti 2019: ix–x).

Модел превођења против кога се бори Венути теоријски обједињује појмом *инструментализам*. Наиме, *инструментализам* „превод замишља као репродукцију или пренос одређене непромењиве бити која је садржана или је узрокована изворним текстом, непроменљивом формом, значењем или ефектом“ (Venuti 2019: 1). Овај теоријски модел, Венути тврди, доминантан је откад је света и века, а данас је подједнако заступљен у свим сферама друштва – у академским, научним, популарним, наставним, издавачким и другим круговима. Главна последица оваквог поимања јесте инфериоран статус који превођење има у научном и књижевном систему, али и релативно низак квалитет научних публикација које се баве превођењем. Као алтернативу Венути нуди модел који назива *херменеутички* – а који „тумачи превод као интерпретативни чин који неизбежно мења облик, значење и ефекат изворног текста у складу са разумевањем и интересима у култури примаоца“ (Venuti 2019: 1).

Читава књига је полемичка расправа између *инструменталистичкој* и *херменеутичкој* модела превођења. Венути *херменеутички* модел заснива на концептима семиотике – пре свега на теоријским поставкама Чарлса Пирса и Умберта Ека – и постструктурализма – где се највише ослања на Жака Дериду. Занимљиво је да аутор одступа од традиционалне филозофске херменеутике на начин на који су је формулисали Мартин Хајдегер и Ханс-Георг Гадамер, тврдећи да се та учења, парадоксално, често своде на *инструменталистички* модел (Venuti 2019: 4), пошто зарад истицања сопственог тумачења, намерно смањују интерпретативни потенцијал оригинала, инструментализујући тако изворни текст (Venuti 2019: 4–5). Оваквим приступом се, с једне стране, претерано поједностављује процес превођења, а с друге се ствара илузија о непосредном приступу оригиналу (Venuti 2019: 5). Главни аргумент Венутијеве монографије јесте да *херменеутички* модел „нуди свеобухватније и инклузивније разумевање превода које омогућава уважавање не само креативних и научних аспеката преводичевог рада већ и пресудне улоге коју превођење игра у културним и друштвеним институцијама које обликују људски живот“ (Venuti 2019: 6). У том смислу, *Contra Instrumentalism: A Translation Polemic* треба посматрати као део једног ширег настојања да се превођење, било књижевно, било не-књижевно, препозна као активност која је не само значајна већ суштински неопходна у многим сферама живота.

За потребе свог истраживања Венути прилагођава такозвани *археолошки* метод који је развио Мишел Фуко, те превођење посматра као епистему – свестан ограничења и контрадикторности које такав приступ носи. Према таквом схватању херменеутике, превођење не представља само материјалну праксу него и интеркултурни дијалог. Структура књиге је једноставна, имајући у виду да, уз увод и закључак, садржи још свега три поглавља, у којима аутор преводилачке

теорије и праксе преиспитује како у институционалним, тако и у ванинституционалним контекстима. Уопштено, фокус је на америчкој модерној академској сцени (што не чуди кад узмемо у обзир да је Венути професор на Универзитету Темпл у Филадельфији), мада књига обилује примерима из различитих језика и култура, па чак и историјских периода.

Комплексан терминолошки апарат и развијен теоријски оквир делимична су препрека ширем читалачком кругу који није упознат с основама теорије превођења. Међутим, оснивање посебних студијских програма о превођењу (попут недавно покренутог мастер програма Конференцијско, стручно и аудио-визуелно превођење на Филолошком факултету Универзитета у Београду) улива наду да ће нова генерација школованих стручњака допринети ширењу ове дисциплине код нас, између осталог и превођењем кључних теоријских текстова, у које ова Венутијева подстицајна полемика несумњиво спада. Мада су неке Венутијеве књиге доступне у оригиналу – у библиотекама Катедри за англистику Универзитета у Београду, Универзитета у Новом Саду и Универзитета у Нишу – за сада ништа од његовог богатог опуса није преведено на српски. Штета је да његове радове проучава само узак круг англиста, будући да Венутијева истраживања могу бити од изузетне користи и научницима из других области, посебно књижевним критичарима, али и свима осталима који се у неком облику сусрећу с преводном књижевношћу. Надамо се не само да ће одавно закаснили први преводи Венутијевих књига ускоро осванути на српском језику већ и да ће читање и изучавање његовог умногоне револуционарног дела успети да промени начин на који сагледавамо и разматрамо књижевне преводе.